

Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling i undervisningen

Tosprogede elever i den almindelige undervisning understøttes i deres sproglige udvikling ved, at læreren gør brug af undervisningsdifferentiering og andetsprogpædagogiske metoder. Tosprogede elevers sproglige udvikling i dansk som andetsprog er derfor mere end det tværgående emne *sproglig udvikling* i alle fag, for eksempel når der i undervisningen arbejdes med før-fagligt ordforråd og nyttiggørelse af modersmålet.

Det betyder, at det er en opgave for alle lærere at integrere sproglig udvikling og dansk som andetsprog som en dimension i fagundervisningen.

Dette inspirationsmateriale er udarbejdet med fokus på tosprogede elever, men kan lige såvel finde anvendelse for alle elever. Materialet består af denne artikel, der introducerer til arbejdet med sproglig udvikling samt inspirationsmateriale til fem forskellige fag. De fagrettede materialer indeholder konkrete undervisningsforløb, som eksemplificerer, hvordan sprog og fag kan tænkes sammen i fagene dansk, matematik, idræt, historie og natur/teknologi. Der linkes til materialerne nederst i denne artikel.

Tosprogede elevers sproglige udvikling fortsætter i hele skoleforløbet

Når tosprogede elever begynder i skolen, behersker de et hverdagsprog – måske endda på flere sprog. I skolen møder de nye sproglige situationer og nye krav til sproglig præcision og bevidsthed. Eleverne møder skolens fag og dermed fagsprog som et supplement til det hverdagsprog, de allerede kender.

Gennem hele skoleforløbet præsenteres eleverne for nye fag og fagområder og dermed også for nye sproglige udfordringer. Sprogtilegnelse er ikke begrænset til en bestemt alder eller til bestemte fag. Elever med dansk som andetsprog har brug for at lære sprog i alle fag – også selvom de har et veludviklet hverdagsprog. Skolegården og legepladsen er gode steder at lære dansk, men det er ikke nok. I undervisningen er der tid og rum til at rette opmærksomhed mod sprog og mod det at lære sprog.

At lære sprog kræver, at læreren planlægger sproglige aktiviteter

Når man lærer sprog, har man brug for at lytte til sproget, læse sig til nye ord, men i høj grad også selv at bruge og afprøve det nye sprog og dermed opleve, at man kan bruge sproget i sin hverdag i skolen og fritiden. Sprogtilegnelse er ikke en automatisk proces, hvor man kan omgive barnet med sprog og så forvente, at indlæringen sker alene som et resultat af at være badet i sproget. Sprogtilegnelse kræver en bevidst indsats fra den, der skal lære. Det er derfor, tosprogede elever har brug for klasseværelset som et særligt rum, hvor de i alle fag mødes af en undervisning, der giver dem mulighed for at bruge sproget

aktivt.

Dette inspirationsmateriale retter sig ikke mod undervisning i sprogets former, regler og udtale. Det at mestre dansk udtale og grammatik er nemlig kun et hjørne af sprogtilegnelsen, og noget som mange tosprogede elever hurtigt lærer sig. I stedet retter materialet sig mod at lære fagsprog og fagsproglige registre, og i det hele taget mod at arbejde fokuseret med tosprogede elevers sproglige udvikling i fagundervisningen.

Hvert fag har et særligt fagsprog

Til hvert af skolens fag knytter sig et særligt ordforråd og bestemte måder at bruge sproget på, også kaldet fagets faglige registre. Det betyder, at de tekster, der inddrages i ét fag, er anderledes end tekster i andre fag, og at de derfor skal læses anderledes. Der er for eksempel forskel på, hvordan eleverne skal læse en informerende naturfagstekst, en instruktion i madkundskab og en novelle i dansk. At lytte til, tale, læse eller skrive i et bestemt fag er derfor også at have kendskab til de forskellige fags særlige sprog.

Sproglig udvikling i fagene handler om, at eleverne tilegner sig et fags tekster, sproglige registre og ordforråd, og der kan sættes fokus på spørgsmål som:

- Hvilke teksttyper benyttes i faget?
- Hvordan er teksterne bygget op?
- Hvordan bruges sproget til at formidle viden i faget?

Der er mere information om de enkelte fags sprog og tekster i de 13 undervisningsforløb.

Fagord og førfaglige ord

Det faglige ordforråd er centralt for alle elevers læring, og faglærerne sørger ofte for at arbejde grundigt med disse ord i undervisningen. De er nemlig normalt nye for alle elever. Men i forhold til tosprogede elever kan det være særlig vigtigt også at rette opmærksomheden mod det førfaglige ordforråd. De førfaglige ord er ikke deciderede fagord, men er dog knyttet til det enkelte fag. Et eksempel på førfaglige

Denne artikel er et bilag til siden "Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling og stilladsering" under faget dansk som andetsprog på emu.dk.

ord i matematik på første klassetrin kan være *at trække fra* eller på femte klassetrin ordet *firkant*. Ord, som ikke umiddelbart er fagord, men som tosprogede elever skal støttes i at forstå den præcise betydning af, hvis de skal forstå det faglige indhold eller løse en opgave. På mellemtrinnet i natur/teknologi kan det være de procesord, som betegner, hvad der sker med fagbegreberne, eksempelvis *omdanner til*, *består af*. Disse ord hører til i de fleste børns basisordforråd på modersmålet, men de er ikke nødvendigvis en del af de tosprogede elevers ordforråd på dansk.

Sproglige registre

Hvert fag har ud over specialiserede fagord og en række førfaglige ord også bestemte måder at bruge sproget på, som tilsammen udgør fagets sproglige register. Det vil sige de sproglige mønstre, der gør sig gældende, når fagfolk bruger sproget, og som er bestemt af fagets genstandsområde og den funktion, faget har. Eksempelvis er naturfagenes faglige register blandt andet kendetegnet ved at organisere og klassificere fænomener i verden og at beskrive processer. Det kommer til udtryk i sproget gennem de begreber, som bruges til klassificering, for eksempel *består af*, *kan inddeles i* og *indgår i*, og begreber som indfanger en given proces, for eksempel *optage*, *opløse* og *nedbryde*. Derfor er det ikke nok at sætte fokus på ord og begreber. Faglærerne må udvide perspektivet på sprog til også at kunne vise eleverne, hvordan tekster og sprog bruges i faget.

Faglæreren er også sproglærer

For at skabe rum og mulighed for sproglig udvikling i alle fag, er det vigtigt, at faglærere har viden om deres fags sprog og tekster. De skal kende fagets teksttyper, og de skal vide, hvad der er særligt for deres fags måde at bruge sproget på. For at denne viden kan omsættes til en undervisning, der giver eleverne mulighed for at lære både på og om sproget i fagene, er det også vigtigt, at lærerne har en generel viden om, hvordan sprog læres, og hvordan forholdet er mellem sproglig og faglig udvikling.

Eksempel: Sprog og tekster i madkundskab

Når elever med dansk som andetsprog har madkundskab, kan de muligvis godt fortælle på hverdagsprog, at de har bagt kage med vennerne i går. Men i madkundskab skal eleverne både kunne læse opskrifter og selv kunne skrive en opskrift. Her rækker hverdagssproget ikke nødvendigvis.

Opskrifter handler om noget, der er generelt, eller som skal gøres i fremtiden. De skal kunne læses ude af en kontekst. Opskriften handler med andre ord ikke specifikt om elevernes kage, og om hvad de lavede i køkkenet i går.

- **Hverdagsprog:** "Jeg bagte en kage med mine venner i går. Der skulle rigtig meget smør i, men den blev helt vildt lækker".

Denne artikel er et bilag til siden "Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling og stilladsering" under faget dansk som andetsprog på emu.dk.

- **Fagsprog i madkundskab:** "Skær smørret i mindre stykker og rør det sammen med sukkeret. Tilsæt de øvrige ingredienser og rør det hele sammen til en blød dej."

Hvad ved vi om god undervisning af tosprogede elever?

God undervisning for tosprogede elever er ikke anderledes end det, vi ellers ved om, hvad der er god undervisning for alle elever. Tosprogede elever skal, som alle andre elever, mødes med høje, positive forventninger til, at de kan lære og udvikle sig. Tosprogede elever skal ikke kategoriseres som elever, der har faglige udfordringer, alene fordi de er tosprogede.

Effekten af forskellige pædagogiske metoder

En forskningskortlægning fra 2013 af Bleses med flere har undersøgt effekten af *forskellige pædagogiske metoder* på tosprogede elevers læseresultater. Forskningsgennemgangen viser (Ibid., s. 3), at især tre undervisningsmodeller synes at styrke tosprogede elevers læsning:

- Kollaborative læringsformer
- Systematiske og eksplicitte metoder
- Løbende og tæt evaluering af faglig fremgang

Kollaborative læringsformer

Cooperative Learning-strukturer sikrer flere elever mere taletid gennem strukturerede samarbejdsøvelser, som giver mulighed for afprøvning af både sproglig og faglig læring.

I struktureret gruppearbejde som Cooperative Learning-strukturer er der plads og rum til at tosprogede elever kan indgå i meningsfulde samtaler og dermed træne tale- og lyttefærdigheder.

Systematiske og eksplicitte metoder

Tosprogede elever har udbytte af, at læreren eksplicit udpeger og demonstrerer hensigtsmæssige løsningsstrategier. Det kan for eksempel gøres ved at tydeliggøre og demonstrere, hvordan eleverne læser en faglig tekst, eller hvordan de skal løse en konkret opgave. Tosprogede elever profiterer i det hele taget af, at læreren optræder som sproglig og faglig rollemodel, som eleverne kan imitere, når de skal arbejde mere selvstændigt. Tosprogede elever kan have brug for, at læreren helt konkret viser, hvordan de skriver en god indledning, eller hvordan de griber læsningen af en matematikopgave an.

Løbende og tæt evaluering af faglig fremgang

Hvis læreren følger tosprogede elevers faglige og sproglige fremgang, for eksempel fra måned til måned, kan eleverne få præcis feedback og en mere tilpasset undervisning.

Inddragelse af elevernes andre sprog

Ved at tage udgangspunkt i og inddrage de tosprogede elevers samlede sproglige og faglige ressourcer kan læreren få et bredere og dybere blik for den enkelte elevs potentialer. Forskningsprojektet *Tegn på sprog - Tosprogede elever lærer at læse og skrive* (se Laursen m.fl. 2011) viser, hvordan tosprogede elever ofte har kendskab til læsning og skrivning på flere sprog, og at denne viden med fordel kan bringes i spil i undervisningen, så eleverne får mulighed for at trække på deres samlede sproglige viden.

Undervisning i klasser med tosprogede elever kan inddrage elevernes sproglige kunnen og viden, for eksempel gennem sprogsammenligninger:

- Hvad hedder ordene på andre sprog?
- Hvordan kan en matematikopgave se ud, hvis den er skrevet på et andet sprog?
- Hvordan ser bogstaverne ud på andre sprog?
- Hvordan laver man sætninger på andre sprog?
- Hvordan bøjer man ord på andre sprog?
- Hvordan er man høflig på andre sprog?

Sprogudviklende fagundervisning

Når læreren planlægger og gennemfører sin undervisning med fokus på elevernes sproglige udvikling, kan det være en hjælp at tænke systematisk i forhold til planlægningen, gennemførelsen og evalueringen af undervisningen:

- Hvad skal eleverne lære at gøre med sproget i forløbet?
- Hvilke krav er der til deres mundtlige sprog? Og hvilke krav er der til, hvad de skal læse eller skrive?
- Er undervisningen tilrettelagt således, at eleverne kommer til at arbejde med sproget?
- Kan elev og lærer se tegn på sproglig læring i løbet af aktiviteterne?

Sproglige aktiviteter i undervisningen: Stilladsering

En sprogudviklende undervisning baserer sig på principperne om stilladsering. Stilladsering er et undervisningsprincip, hvor læreren stiller høje krav til eleverne, samtidig med at læreren hele tiden sørger for, at de får den støtte, de har behov for at kunne udføre opgaven, eksempelvis den rette sproglige støtte. Et stillads er en midlertidig støtteforanstaltning. Målet med stilladseringen er elevernes selvstændige opgaveløsning. Stilladseringen viser eleverne hvordan, de når dertil.

Makrostilladsering – fra hverdagsprog til fagsprog

Når undervisningen er tilrettelagt med elevernes faglige og sproglige udvikling for øje, kaldes det makrostilladsering. Læreren tilrettelægger her den sproglige progression som en kæde af sprogbrugssituationer, hvor eleverne bliver sat i nye situationer og gradvist bevæger sig fra at skulle bruge talesproget og en mere hverdagsproglig kode til at beherske skriftsproget og en præcis fagsproglig kode. Eleverne skal undervejs opleve, at de bliver stilladseret, herunder presset og støttet, hele vejen igennem et forløb. Når undervisningen er tilrettelagt som en kæde af sprogbrugssituationer, er den faglige og sproglige progression flettet tæt sammen

Eksempel på kæde af sprogbrugssituationer

Det kan tænkes i fire sprogbrugssituationer:

1. **Konkret oplevelse:** Hvis det er relevant for det konkrete forløb, kan udgangspunktet være en konkret oplevelse, et forsøg eller et eksperiment, som eleverne udfører. Når eleverne eksperimenterer, er det selve eksperimentet, der er i fokus, og sproget vil typisk ledsage handlingen. To elever, der er i gang med et forsøg, vil eksempelvis kunne nøjes med at sige: *se der... hvad sker der nu?* og så videre.
2. **Referat/rekonstruktion:** Næste sprogbrugssituation vil kræve, at eleverne refererer/rekonstruerer deres oplevelse eller erfaringer sprogligt. I forhold til forsøget, skal sproget nu stå mere alene, fordi eleverne ikke står med tingene i hænderne. Hvis eleverne også skal genfortælle, hvad de gjorde, er de nødt til at give det beretningens form. Når elever på denne måde rekonstruerer en erfaring fra et forsøg, kan læreren stilladsere fagligt og sprogligt ved at give dem relevante faglige begreber, som kvalificerer og præciserer den sproglige rekonstruktion.
3. **Skriftliggørelse:** Skriftliggørelsen af rekonstruktionen er næste sprogbrugssituation. Her skal eleverne stilladseres til at omsætte den mundtlige rekonstruktion til en skriftlig tekst, altså en genkendelig fagtekst. Skriftliggørelsen stiller højere krav til den sproglige præcision, hvilket vil sige, at de sproglige og faglige krav stiger. Dette kræver naturligvis, at eleverne får modeller for det, at de skal have mulighed for at træne denne type af sprogbrug, og at læreren er meget tydelig, i forhold til hvordan sproget skrues sammen.
4. **Læsning:** Sidste sprogbrugssituation er læsning af en fagtekst, for eksempel i en lærebog. Det er først nu, eleverne møder det specialiserede faglige skriftsprog. Nu er eleverne nemlig klædt på til det, da de både har kendskab til indhold, sproglige strukturer og centrale faglige begreber. Alle elever kan altså møde tekstens sprog og viden med faglige og sproglige forudsætninger for at forstå.

Denne artikel er et bilag til siden "Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling og stilladsering" under faget dansk som andetsprog på emu.dk.

Et eksempel på makrostilladsering i samfundsfag

Et mål for et konkret forløb i samfundsfag kunne handle om, at eleverne skal **redegøre for folketingets lovgivningsproces**. For at kunne redegøre for lovgivningsprocessen i Folketinget skal eleverne have en fagligt funderet viden om folketingets opbygning og arbejdsformer med partier og udvalg, interesseorganisationer og mediers rolle i processen. Denne viden skal de kunne formidle gennem en *forklaring*. Og de skal *forklare* i et tilpas præcist og dækkende fagligt sprog. Forklaringen er altså både en fagligt og sprogligt krævende form. Nedenstående forløb er et eksempel på, hvordan makrostilladseringen kan tilrettelægges. Målet er, at eleverne kommer til at beherske både det sprog og de tekster og eventuelle figurerer og modeller, som lovgivningsarbejdet formidles igennem.

Makrostilladsering: Forløbet i samfundsfag bygges op som en kæde af sprogbrugssituationer

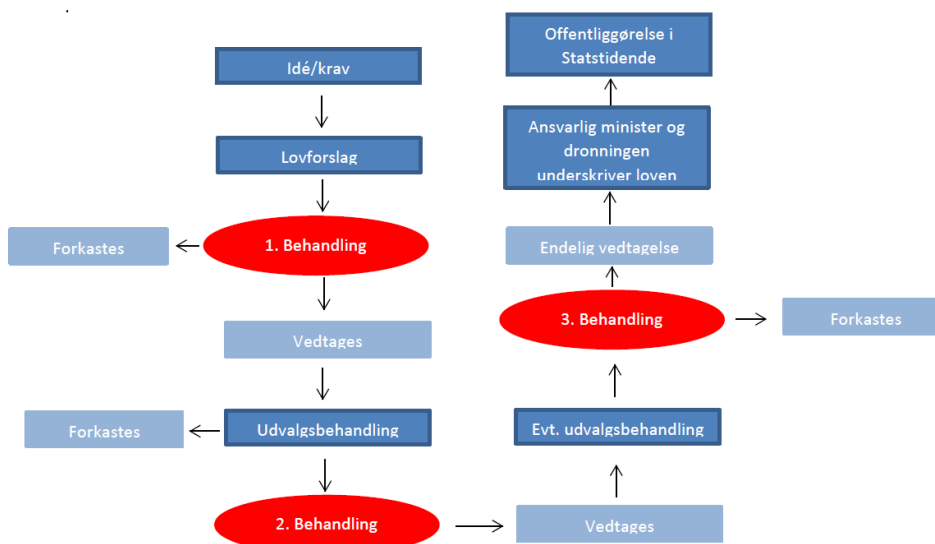
Eleverne sættes i forskellige sammenhængende sprogbrugssituationer. Det sprog, eleverne bruger og udvikler i den ene situation, bruges i den næste og løftes hver gang mod fagsproget og målet med forløbet.

Første sprogbrugssituation: Samtale på hverdagsprog

Eleverne kan inddrages i samtaler, hvor de kan erfare lovgivningsprocessen tæt på det hverdagsproglige niveau, de har. Undervejs sørger læreren for, at færdige og faglige ord introduceres ved at koble dem til det hverdagsprog, eleverne anvender.

Anden sprogbrugssituation: Lovgivningsprocessen forklares med fagsprog

Centrale begreber kan forklares og bruges aktivt af både lærer og elever, og dele af processen illustreres. Her kan grafiske modeller være støttende for elevernes udvikling af både fagsproget og den lange og komplicerede proces, som lovgivningen er. Et eksempel er diagrammet fra Jensen m.fl. (2011, s. 45).



Komprimering i en model betyder, at læreren må være opmærksom på at pakke både informationer og sprog ud igen, det vil sige bruge hverdags sproget såvel som fagsproget i arbejdet med modellen. I forbindelse med diagrammet kan læreren skabe overblik, samtidig med at fagsproget præsenteres, og eleverne kan afprøve sproget inden for en overskuelig ramme. På denne måde kan diagrammet støtte elevernes udvikling fra hverdags sprog til et mere fagligt sprog, og samtidig til en større forståelse af det faglige stof.

Tredje sprogbrugssituation: Skriftlig gengivelse af konkrete lovforslagsprocesser

I denne fase skal eleverne have mulighed for at konsolidere deres sprogbrug: De skal sættes i situationer, hvor de får brug for at kommunikere på fagsproget. De kan for eksempel arbejde med at skrive definitioner på lovgivningsprocessens forskellige faser.

Fjerde sprogbrugssituation: Læsning af lovgivningsprocessen

Når eleverne skal læse om lovgivningsprocessen, kan modellen udgøre en grafisk støtte for læseforståelsen. De kan tilføje flere oplysninger og sproglige præciseringer, mens de læser teksten.

Femte sprogbrugssituation: Fremlæggelse og fagsprog

Med deres nye viden om og overblik over lovgivningsprocessen skal eleverne sættes i endnu en sprogbrugssituation, som samler det, de har afprøvet i de forudgående situationer. De skal selv udfylde og formidle et diagram over lovgivningsprocessen, og de skal forklare faserne. Her stilles fra læreren krav om, at eleverne skal kunne bruge præcist fagsprog. I forlængelse af elevernes skriftlige eller mundtlige præsentationer evaluerer de og læreren både brug af fagsprog og af faglig viden. På den måde afsluttes forløbets sproglige fokus med en evaluering af egen sprogbrug og eventuelle sproglige udfordringer.

Mikrostilladsering

Mikrostilladsering er stilladsering på aktivitetsniveau, altså at eleverne bliver støttet i selve undervisningssituationen, for eksempel i selve samtalen med læreren. Læreren viser eleverne, hvordan opgaver skal løses, og hvordan tekster skal læses, så eleverne bagefter kan gøre det på egen hånd. Læreren modellerer, det vil sige viser vejen for eleverne, så det er tydeligt for eleverne, hvordan de skal gribe opgaverne an skridt for skridt.

Klasserumsdialogen og især lærerens mulighed for at være en faglig og sproglig rollemodel spiller en stor rolle i mikrostilladsering. Når læreren bruger samtalens muligheder for at udvikle elevernes fagsprog, planlægger læreren altså dialoger, som giver tid og rum til, at eleverne kan tilegne sig fagsproget.

Denne artikel er et bilag til siden "Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling og stilladsering" under faget dansk som andetsprog på emu.dk.

Eleverne får mulighed for at bruge sproget så meget som muligt

Denne form for mikrostilladsering minder mere om samtaler, som de foregår uden for klasserummet, for eksempel mellem forælder og barn, og står i modsætning til en fremherskende måde at samtale på, som traditionelt hører skolen til, den såkaldte IRF-struktur (initiativ – respons – feedback). I IRF-strukturen stiller læreren et mere eller mindre lukket spørgsmål, som kun kræver et kort svar, som efterfølgende evalueres. Når læreren i stedet forsøger at gøre klasserumsdialogen til en sprogudviklende aktivitet, stiller læreren åbne spørgsmål, følger op på elevernes svar og reformulerer dem til et mere præcist og dækkende fagsprog. Læreren kan ved hjælp af åbne, støttende spørgsmål stilladserer eleverne til at sige mere, end de ellers ville have gjort.

Mikrostilladsering handler i sin mundtlige form om, hvordan læreren kan bruge spørgsmål-svar sekvenser til at hjælpe eleverne med at strække deres eget sprog, give dem nye ord og begreber, som kan præcisere deres eget sprog og forståelser, og i det hele taget give tid til at afprøve hypoteser og tænke sig om.

Mikrostilladsering kan være planlagt, men den opmærksomme lærer kan også gribe muligheden for at sætte tempoet helt ned og hjælpe med at strække elevernes sprog, når muligheden opstår.

Mikrostilladsering kan også have andre former

Læreren kan også mikrostilladserer ved at tænke højt og give eleverne adgang til overvejelser og tanker om strategier, mens de løser en opgave foran klassen. Mikrostilladsering kan også udmøntes i støtteark med løsningsstrategier, begrebskort, skrive- eller dialogstilladser til eleverne. Se eksempler på forskellige strategier til mikrostilladsering i inspirationsforløbene her: [DSA i fagene](#).

Eksempel på mikrostilladsering i samfundsfag

8.a er skal i gang med at se på et diagram for lovgivningsprocessen. De har læst et forslag fremsat i Folketinget om ændring af aldersgrænsen for køb af tobak. Der var mange ord, som skulle forklares. Opgaven er nu, at eleverne i 8.a i grupper skal bruge eksemplet til at forklare for hinanden, hvad der er sket i forskellige faser af lovgivningsprocessen. De har fået spørgsmål på bordene som: "Hvem starter debatten i førstebehandlingen?" og "Hvad sker der efter andenbehandlingen af forslaget?" Læreren går rundt og lytter til snakken i grupperne og deltager i snakken, når der opstår muligheder for at strække elevernes sprog i gruppedialogerne, eksempelvis:

Elev 1: *Ved førstebehandling er det den, der har foreslået forslaget, som starter.*

Elev 2: *Ja, som fortæller hvorfor de vil ændre noget.*

Læreren: *Hvad kalder man de personer, der deltager i debatten? Der er flere muligheder.*

Elev 1: *Det er folketingsmedlemmer.*

Denne artikel er et bilag til siden "Inspiration til arbejdet med sproglig udvikling og stilladsring" under faget dansk som andetsprog på emu.dk.

Læreren: *Ja, det er rigtigt, men hvilken position har de i partiet, hvorfor er det lige dem, der er med fra partiet?*

Elev2: *Nåeh, det er førere, nej hvad hedder de?*

Elev1: *Ordførere... de fører ordet.*

Elev2: *Altså de er dem, der har det som deres særlige område.*

Læreren: *Nemlig!*

Inspirationsforløb

Der er udarbejdet 13 forløb, der eksemplificerer, hvordan der kan arbejdes med sproglig udvikling.

Forløbene kan findes samlet på siden [DSA i fagene](#) eller under "Sproglig udvikling" i det enkelte fag på emu.dk.

Kreditering

Denne artikel og de tilhørende forløb er udviklet for at inspirere lærere, ressourcepersoner, skoleledere og kommunale forvaltninger til, hvordan arbejdet med sproglig udvikling for tosprogede elever kan gribes an, Materialet er udarbejdet af VIA University College og University College Capital.